

УДК 351.865(477)

Ф. М. МЕДВІДЬ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ЕНЕРГЕТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ: СТАНОВЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ

Наукові праці МАУП, 2010, вип. 1(24), с. 201–206

Розглянуто актуальні проблеми становлення енергетичної безпеки в контексті розбудови стратегії національної і економічної безпеки України. Висвітлено підходи до розуміння впровадження Енергетичної стратегії України до 2030 р. Запропоновано систему і класифікацію національних енергетичних інтересів у контексті правового забезпечення енергетичної безпеки України.

Стратегія національного розвитку України, що базується на системі національних інтересів і пріоритетів, включає і стратегію національної безпеки держави, яка визначає принципи, пріоритетні цілі, завдання та механізми забезпечення життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. Враховуючи геополітичну і внутрішню обстановку в Україні, діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, захисті суверенітету і територіальної цілісності України, безпеки її прикордонного простору, піднесенні економіки країни, забезпеченні особистої безпеки, конституційних прав і свобод людини і громадянина, викоріненні злочинності, вдосконаленні системи державної влади, зміцненні законності і правопорядку та збереженні соціально-політичної стабільності суспільства, зміцненні позицій України у світі, підтриманні на належному рівні її оборонного потенціалу і обороноздатності, радикальному поліпшенні екологічної ситуації [1].

Державна політика національної безпеки України формується і реалізується за умов, коли в сучасному світі нівелюється різниця між внутрішніми та зовнішніми аспектами безпеки, зростає вага несилових (політичних, економічних, соціальних, енергетичних, екологічних, інформаційних тощо) складових її забезпечення.

Важливою складовою національної, економічної безпеки держави виступає енергетична безпека, яка стосується насамперед енергетики як галузі господарства, що охоплює джерела і ринки енергії, одержання, перетворення, передавання та використання різних видів енергії. Відповідно до тлумачення терміна “енергія” слід розглядати, по-перше, що це загальна міра всіх форм руху матерії; у науці та практиці розрізняють такі основні види енергії: механічну, теплову, електромагнітну, хімічну, гравітаційну (тяжіння), ядерну; і, по-друге, що це є діяльна сила, активність, працездатність.

Енергетична безпека характеризує ступінь виконання енергетикою її функцій перед суспільством, державою у звичайних, критичних і над-

звичайних умовах, виступає необхідною умовою забезпечення сталого розвитку країни. В сучасних умовах забезпечення енергетичної безпеки гарантує надійність енергозабезпечення та енергетичну незалежність (важливу складову державного суверенітету), екологічну та соціальну прийнятність енерговиробництва [18].

Слід зауважити, що Україна належить до енергодефіцитних країн, тобто за рахунок власних джерел задовольняє потреби у паливно-енергетичних ресурсах менше ніж на 50 %, а в структурі собівартості продукції українських підприємств частка палива й енергії коливається від 10 % до 80 %, тоді як у світі середнє значення цього показника становить понад 25 %. Висока енергоємність продукції тісно пов'язана також із відсутністю позитивних результатів від здійснення у незалежній Україні послідовної державної паливно-енергетичної політики, спрямованої на:

- захист суто національних інтересів на користь використання наявного і потенційно можливого науково-технічного потенціалу у напрямі освоєння вітчизняної мінерально-сировинної бази й енергоносіїв як запоруки енергетичної незалежності держави;
- поширення сучасних технологій у виробництві, спрямованих на заміну фізично спрацьованих основних виробничих фондів;
- створення підвалин для розвитку випереджальних за своєю ефективністю виробництв як основи конкурентоспроможності вітчизняної економіки на внутрішніх і міжнародних ринках товарів і послуг [14, 331].

Наукові дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених та аналітиків у сфері забезпечення енергетичної безпеки протягом останніх п'яти років були сконцентровані на двох головних напрямках: удосконалення теоретико-методологічних основ оцінки рівня енергетичної безпеки країни та регіонів; здійснення розробки й ефективної реалізації конкретних організаційно-управлінських, соціально-економічних і техніко-технологічних заходів, спрямованих на забезпечення прийняттого рівня енергетичної безпеки [15, 520, 521].

За першим напрямом варто виділити розроблену Мінекономіки України методику розрахунку рівня економічної безпеки України [10], однією із складових якої є оцінка рівня енергетичної безпеки, науково-дослідні роботи Інституту національної безпеки [11], Національного інституту проблем міжнародної безпеки при РНБО Украї-

ни [14], Національного інституту стратегічних досліджень [15], серію колективних монографій під загальною редакцією І. В. Недіна [8] тощо.

За другим напрямом заслуговують на увагу доповіді МЕА [16], праці ДЕХ [17], а також вітчизняних учених та аналітиків [13].

До знакових подій становлення національної енергетичної стратегії варто віднести розробку та прийняття "Основних напрямів державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України" (грудень 2005 р.) та "Енергетичної стратегії України на період до 2030 року" (березень 2006 р.), "Стратегії національної безпеки України" (лютий 2007 р.), де актуалізовані й питання забезпечення енергетичної безпеки держави. За напрямками енергетичної безпеки проведено значну організаційну роботу – введено посаду Уповноваженого Президента України з міжнародних питань енергетичної безпеки (січень 2008 р.), проведено низку саммітів з питань енергетичної безпеки у Кракові (2007), Вільнюсі (2008), Баку (2008), Києві (2008), заходи зі створення Балто-Чорноморсько-Каспійського енерготранзитного простору та ін.

Загрозами безпеці, як відомо, вважають сукупність реальних і потенційних дій певних сил (політичних, військових, терористичних, природних тощо), негативних умов та факторів, а також збіг різних подій (соціальних, економічних, політичних, екологічних тощо) та ситуацій, які можуть за певних обставин зашкодити національним інтересам у сфері енергетики і пов'язаних з нею сферах. Ці загрози не є статичними, вони з часом набувають нових ознак, характеристик, трансформуються та доповнюються новими.

До основних загроз енергетичній безпеці країни Указом Президента України [2] віднесені такі:

- надмірна енергоємність економіки, неефективність ПЕР, нераціональна структура паливно-енергетичного комплексу держави (ПЕК);
- неефективність політики енергозбереження;
- надмірна залежність економіки України від зовнішніх монопольних джерел постачання ПЕР, відсутність суттєвих позитивних зрушень у диверсифікації джерел енергопостачання;
- невідповідність цінової та тарифної політики умовам постійного зростання світових цін на енергоносії;
- високий рівень зношеності основних виробничих фондів підприємств ПЕК, що спри-

чиняє надмірне споживання енергоресурсів та створює передумови для техногенних катастроф;

- руйнація науково-технологічного потенціалу ПЕК та низька інноваційна активність енергетичних підприємств;
- платіжна криза та незадовільний фінансовий стан підприємств ПЕК;
- непослідовність ринкових перетворень, нерозвиненість ринку ПЕР та його інфраструктури, неефективність системи управління ПЕК;
- відсутність належних державних резервів ПЕР;
- тінізація перерозподілу прав власності й обігу фінансових та матеріально-технічних ресурсів у ПЕК.

Розробка та прийняття “Енергетичної стратегії України на період до 2030 року” значним чином полегшила проведення науково обґрунтованої стратегії розвитку ПЕК, але питання розробки конкретних механізмів її реалізації все ще не вирішені.

Загальні умови реалізації національної політики забезпечення енергетичної безпеки в Україні такі самі, як у більшості країн та регіонів світу. Крім того, враховуючи визначальну взаємозалежність видобувачів, транзитерів та споживачів ПЕР, відбуваються процеси консолідації їх зусиль щодо забезпечення енергетичної безпеки. Однією з основних тем для обговорення на саміті “групи восьми” у Санкт-Петербурзі 16 червня 2006 р. були проблеми забезпечення глобальної енергетичної безпеки, а його підсумковий документ [7] визначив головні загрози (проблеми) у цій сфері на глобальному рівні.

Національна політика захисту енергетичних інтересів нашої держави формувалася з урахуванням основних глобальних загроз. Основні напрями такої політики визначені Президентом України [3]. Національна політика в енергетичній галузі ґрунтується на ринкових засадах функціонування ПЕК, спрямована на підвищення рівня конкуренції на ринках паливно-енергетичних ресурсів та впровадження ефективних механізмів державного регулювання, спрямовується на проведення активної зовнішньополітичної та зовнішньоекономічної політики і передбачає забезпечення національних інтересів України.

Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 12 лютого 2007 р., визначає серед стратегічних

пріоритетів політики національної безпеки “**забезпечення прийняттого рівня економічної безпеки, що неможливе без здійснення структурної перебудови і підвищення конкурентоспроможності національної економіки**” та окремим розділом виділяє “**забезпечення енергетичної безпеки країни насамперед шляхом докорінного підвищення ефективності використання паливно-енергетичних ресурсів.**”

Потребують нагального вирішення питання зменшення енергетичної залежності України та диверсифікації джерел енергопостачання, реалізації транзитного потенціалу держави, модернізації енергетичної інфраструктури на основі впровадження новітніх технологій.

Реалізація зазначених завдань неможлива без суттєвого підвищення ефективності системи управління паливно-енергетичним комплексом, забезпечення належного контролю за діяльністю державних компаній у цій сфері, використання в національних інтересах транзитних нафто- і газопроводів, підземних сховищ газу, ліній електропередачі, залізниць і портів тощо” [4].

Відповідно до розпорядження Президента України від 27 лютого 2001 р. за № 42/2001 у нашій державі здійснюється комплекс заходів щодо впровадження в життя Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. і на подальшу перспективу, розроблено проект Стратегії розвитку ядерно-енергетичного комплексу України на період до 2030 р. [12].

Сутність доктрини енергетичної безпеки та основних критеріїв її ефективності доцільно розглядати крізь призму “Енергетичної стратегії України на період до 2030 року”, базуючись на концепції так званої комплексної національної сили, яка, з погляду японських аналітиків, складається з трьох агрегованих складових показників.

Центральне місце серед цих трьох показників має показник “**здатність робити внесок у міжнародну спільноту**”.

Другий показник — “**здатність до виживання в кризових та екстремальних міжнародних умовах**”.

Третя складова інтегрованого показника безпеки — **спроможність** (потенціал) держави застосовувати новітні енергоресурси та альтернативні джерела енергії [9, 102].

Проблеми енергетичної безпеки чітко сформульовані в “Енергетичній стратегії України на період до 2030 року”. Зокрема, в п. 1.1. “Цілі Енергетичної стратегії” вказується, що цілями Енергетичної стратегії є:

- підвищення рівня енергетичної безпеки держави;
- зменшення техногенного навантаження на довкілля та забезпечення цивільного захисту у сфері техногенної безпеки ПЕК.

Тобто серед шести цілей Енергетичної стратегії дві конкретно присвячені енергетичній безпеці.

Безпека є результатом певної свідомої соціальної діяльності із забезпечення безпеки особи, сім'ї, суспільства, держави.

Отже, концептуальні положення енергетичної безпеки України слід розглядати крізь призму засадничих положень енергетики, політики і геополітики, взявши за основу національні енергетичні інтереси та законодавчо забезпечивши енергетичну безпеку держави. А для цього, на наш погляд, слід формувати повну галузь права – енергетичне право і на законодавчому рівні приступити до підготовки і прийняття енергетичного кодексу України (рис. 1, 2).

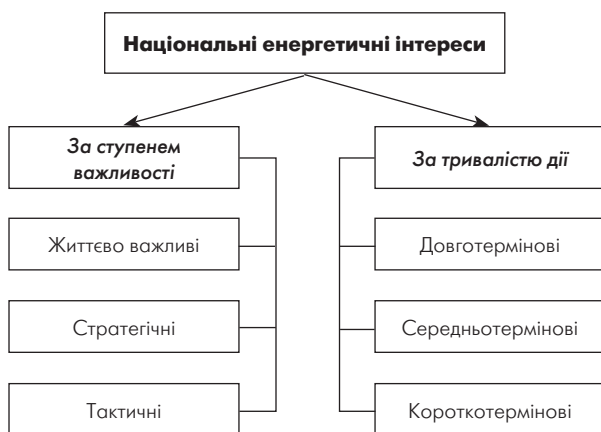

Рис. 1. Класифікація національних енергетичних інтересів

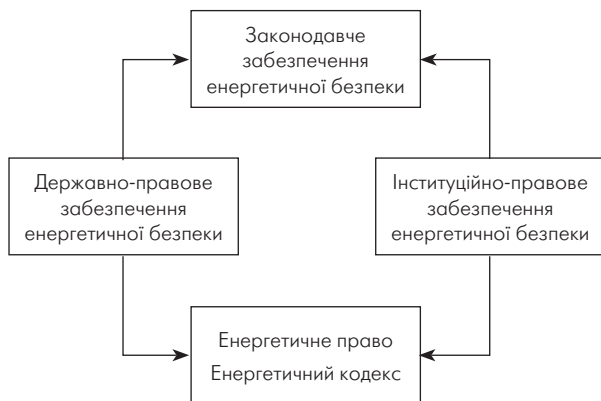

Рис. 2. Структура державного правового забезпечення енергетичної безпеки України

Отже, пріоритетні напрями формування енергетичної безпеки та енергетичної політики, на наш погляд, сьогодні мають бути такі:

- 1) **енергологія** (системоутворююча сукупність знань про виробництво і перетворення видів енергії, яка визначає інноваційні напрями комплексного розвитку фундаментальних і прикладних досліджень як в галузі енергетики, так і в сфері суміжних міждисциплінарних наук);
- 2) **ресурсологія** (знання про енергоресурси регіону, Землі, Всесвіту);
- 3) **енергозбереження** (зниження питомих затрат енергоносіїв на виробництво продуктів, робіт, послуг тощо);
- 4) **енергоемність** національної продукції;
- 5) **впровадження** енергоефективних, енергоощадних, енергозберігаючих новітніх технологій у господарських і приватних комплексах регіонів;
- 6) **зменшення** втрат і вартості постачання енергії на основі впровадження інноваційних систем, мереж і технологій;
- 7) **формування** у громадян енергозберігаючого, ощадного, проактивного світогляду.

В силу цього можна зробити висновки, що, очевидно, ХХІ століття – третє тисячоліття мають стати:

- **по-перше**, періодом реальної суцільної політики безпеки, тобто активного переходу від явно виразного сьогодні антагонізму до мирного світського співіснування людини і природи;
- **по-друге**, в цій діяльності слід базуватися на біопозитивній (природозберігаючій зі зворотним зв'язком) єдності – для вирішення завдання побудови ноосфери як великої системи, що об'єднує на паритетних засадах планету Земля, навколишній космічний простір і розум, яка використовує середовище проживання з метою оптимального життєвого забезпечення і реалізації головної функції людства – пізнання, духовного й інтелектуального самовдосконалення, що складає зміст та сутність життя цивілізації, суспільства, людства в цілому і кожної людини зокрема;
- **по-третє**, людство нарешті усвідомить, зрозуміє і почне реалізовувати в усіх сферах життєдіяльності енергоощадні заходи, буде інтенсивно розвивати відновлювальну енергетику, яку весь світ вважає енергетикою майбутнього, використовувати

місцеві енергетичні ресурси і альтернативні джерела енергії, на які так багата наша земля [6].

За останні п'ять років в силу жорсткого політичного протистояння гілок влади та відсутності скоординованих дій органів влади у втіленні в життя національних інтересів реалізація пріоритетів і національних енергетичних інтересів у сфері забезпечення енергетичної безпеки України, як визначено в Рішенні РНБОУ [5], виглядає малопродуктивною.

Отже, становлення національної стратегії енергетичної безпеки України може бути забезпечене при системності і передбачуваності дій усіх гілок влади в полі національних інтересів шляхом реалізації першочергових і довгострокових заходів щодо зниження рівня енергетичної залежності країни, підвищення надійності та якості енергопостачання споживачам, енергоефективності, зниження негативного впливу енергетики на довкілля та запобігання напрузі в соціальній сфері суспільства.

Література

1. Закон України "Про основи національної безпеки України" // Уряд. кур'єр. — 2003. — 30 лип.
2. Основні напрями державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України: Указ Президента України від 27.12.2005 № 1863/2005. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1863%2F2005
3. Основні напрями державної політики у сфері забезпечення енергетичної безпеки України: Указ Президента України від 27.12.2005 № 1868/2005. — Режим доступу: www.niss.gov.ua/Monitor/.../19.htm
4. Про стратегію національної безпеки України: Указ Президента України від 12 лютого 2007. № 105/2007 // Уряд. кур'єр. — 2007. — 7 берез.
5. Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки України: Рішення РНБОУ від 10.02.2009. — Режим доступу: news.yurist-online.com/laws/2301/
6. Біленчук П., Медвідь Ф. Енергетична безпека України кризь призму національної стратегії // Юрид. вісн. України. — 2008. — 2–8 лютого.
7. Глобальная энергетическая безопасность. Итоговый документ саммита "Большой восьмерки" / СПб., 16.07.2006. — Режим доступу: www.kasparov.ru/material.php?id
8. Экономическая безопасность государства и информационно-технологические аспекты ее обеспечения / Под ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. — К.: Знания Украины, 2005. — 664 с.
9. Малая энергетика в системе обеспечения экономической безопасности государства / Под ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. — К.: Знания Украины. — 2006. — 364 с.
10. Экономическая безопасность государства и интеграционные формы ее обеспечения / Под ред. Г. К. Вороновского, И. В. Недина. — К.: Знания Украины. — 2007. — 292 с.
9. Медвідь Ф. М. Енергетична безпека держави в контексті становлення стратегії національної безпеки України // Вісн. Наук. інформ.-аналіт. центру НАТО Прикарпатського нац. ун-ту ім. В. Стефаника. Вип. 2-й / За заг. ред. О. Білоуса. — Івано-Франківськ: Гостинець, 2009. — С. 99–104.
10. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України / Мінекополітики України. — К., 2007. — 31 с.
11. Наукові засади енергетичної безпеки України // Заключний звіт НДР № держ.0108U000911, Ін-т проблем нац. безпеки. — К., 2008.
12. Стратегія розвитку ядерно-енергетичного комплексу України на період до 2030 року (проект) // Уряд. кур'єр. — 2007. — 21 серп.
13. Стратегія енергозбереження в Україні: Аналітично-довідковий матеріал: У 2 т. / За ред. В. А. Жовтянського, М. М. Кулика, Б. С. Стогнія. — К.: Академперіодика, 2006.
- Енергетика України на початку XXI століття / За заг. ред. А. К. Шидловського. — К.: Укр. енцикл. знання, 2005–2007. — Т. 1–5.
- Новікова А. М. Україна в системі міжнародних транспортних коридорів. — К.: НІПМБ, 2003. — 494 с.
- Суходоля О. Н. Енергоефективність національної економіки: методологія дослідження та механізми реалізації. — К.: НАДУ, 2006.
- Створення стратегічних резервів нафти та нафтопродуктів в Україні: стан, проблеми, пошук шляхів на основі міжнародного досвіду: Аналітична доповідь Центру Разумкова // Нац. безпека і оборона. — 2007. — № 4 (88).
- Ядерна енергетика у світі та Україні: стан і перспективи розвитку: Аналітична доповідь Центру Разумкова // Нац. безпека і оборона. — 2008. — № 3 (97).
- Газові ринки ЄС і України: проблеми розвитку та інтеграції: Аналітична доповідь Центру Разумкова // Нац. безпека і оборона. — 2008 — № 8 (102).
- Імпортно-експортна політика України в енергетичній сфері: стратегічні пріоритети / За ред. А. І. Шевцова: Моногр. — Д., 2005. — 148 с.
- Перспективи енергозабезпечення України в контексті світових тенденцій / За ред. А. І. Шевцова: Моногр. — Д., 2008. — 208 с.
14. Україна в системі міжнародної безпеки / Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки. — К.: ПЦ "Фоліант" ВД "Стилос", 2009. — 572 с.
15. Україна в 2005–2009 рр.: стратегічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Моногр. / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2009. — 655 с.
- Україна в 2008 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: Моногр. / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. — К.: НІСД, 2008. — 744 с.
16. Україна: огляд енергетичної політики // МЕА. — 2006. — Режим доступу: <http://iea.org.ua>; Рекомендації по вопросам политики энергоэффективности // МЭА, 2009 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://iea.org.ua>.
17. Украина: инвестиционный климат // Секретариат ДЭХ. — 2006. — Режим доступа: <http://www.encharter.org>.

Энергоэффективность и торговля квотами на выбросы // Секретариат ДЭХ, 2006.

Обеспечение энергоэффективности // Секретариат ДЭХ, 2007.

Механизмы формирования цен на нефть и газ // Секретариат ДЭХ, 2007.

Энергоэффективность в государственном секторе // Секретариат ДЭХ, 2008 та ін.

18. Фортов В., Макаров А., Митрова Т. Глобальна енергетична безпека: проблеми і шляхи розв'язання // Вісн. НАН України. — 2007. — № 8. — С. 40–50.

Дікарев О. І. Україна на шляху міжнародної енергетичної співпраці в контексті шельфової енергетики і безпеки // Наук. пр. МАУП / Редкол.: В. Б. Захожай (гол. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2001. — Вип.1. — С. 16–21.

В умовах становлення стратегії національної безпеки України набирає контурів стратегія національної енергетичної безпеки, що виступає важливою складовою економічної безпеки держави. Запропоновано авторське бачення доктрини енергетичної безпеки України та структуру державного правового забезпечення енергетичної безпеки крізь призму національних енергетичних інтересів держави.

В условиях становления стратегии национальной безопасности Украины вырисовываются контуры стратегии национальной энергетической безопасности как важной составляющей экономической безопасности государства. Предложено авторское понимание доктрины энергетической безопасности Украины и структуру государственного правового обеспечения энергетической безопасности сквозь призму национальных энергетических интересов государства.

Under existing conditions formation national safe of Ukraine en rolment contours strategy of national energy safe, it is important composition of economic safe country. Offer author's look of doctrine energy safe of Ukraine and structure state law ensuring energy safe before prism of national energy interests of state.

Надійшла 16 лютого 2010 р.